

Afet İletişimi Nedir, Ne Değildir?

Hatun BOZTEPE TAŞKIRAN

Görüş Opinion

Giriş

Afetler, toplumun tamamı ya da belirli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal açıdan kayıplar meydana getiren, hayatın olağan akışını ve toplumun işleyişini ciddi biçimde etkileyen ya da kesintiye uğratan, etkilenen toplumun başa çıkma kapasitesinin yeterli olmadığı olaylardır (AFAD, 2023; Mason vd., 2019) ve toplumun tamamını ya da büyük bir kesimini doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyerek büyük ölçüde zarar verme potansiyeli barındırmaktadır. Günümüzde toplumsal düzenin olağan koşulları doğrultusunda ilerlemesini engelleyebilecek deprem, sel, orman yangınları, hortum vb. gibi doğal afetlerin var olduğu ve olmaya devam edeceği de tartışmasız kabul edilmiş bir gerçektir. Türkiye açısından değerlendirildiğinde ise üzerinde olduğu tektonik fay hatlarından ötürü yüksek ölçüde ve daimi bir şekilde deprem afetiyle karşılaşma ihtimalinden söz edilmektedir. Kahramanmaraş merkezli, Türkiye'nin 11 ilinde can kayıplarına ve büyük hasarlara yol açan iki büyük deprem de Türkiye'nin doğal afetler açısından yüksek riske sahip bir ülke olduğunu tekrar hatırlatmış ve afet iletişiminin hem akademik camiada hem de iletişim uygulamalarında sahip olduğu önemi gözler önüne sermiştir.

Afet iletişimine ilişkin toplumda genel kabul görmüş bakış açısı incelediğinde bu kavramın sadece afet dönemlerinde gerçekleştirilen iletişim faaliyetlerine atıfta bulunmak için kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu bakış açısına göre afet meydana geldikten sonra devreye giren iletişim stratejileri ve afet odaklı gerçekleştirilen iletişim faaliyetleri afet iletişiminin kapsamında yer almaktadır. Bu yaklaşımın afet iletişiminin sadece bir aşamasını

karşılayan ve kavramı oldukça sığ bir düzlemde ele alan bir perspektif sunduğu söylenebilmektedir. Afet iletişiminin algılanmasında ortaya çıkan bu yanlış üzerine inşa edilen söz konusu yazı ise afet iletişiminin geniş kapsamını, aktörel yapısını ve afet iletişiminin amaçlarını çok boyutlu biçimde tartışmak üzere planlanmıştır.

Daha Doğru ve Etkili Bir Afet İletişimi Mümkün mü?

Afet iletişiminin geniş kapsamının ne olduğunu irdelemek için sorulması gereken en temel soru "Daha doğru ve etkili bir afet iletişimi mümkün mü?" şeklindedir. Bu soruya "kesinlikle evet" şeklinde bir yanıt vermek mümkündür. Afet iletişimine yönelik bakış açısı ele alındığında, sadece afet meydana geldiği zaman, afete dönük gerçekleştirilen iletişim çabalarına işaret etmek üzere kullanılan ve bu şekilde algılanan bir kavram olduğu görülmektedir. Bu genel kabule rağmen afet iletişimi, afet öncesine, afet sırasında ve afet sonrasında dönük biçimde geniş bir yönelimle ele alınması gereken bir konudur. Bu bilgi doğrultusunda yukarıdaki soruya, "afet iletişimi için afetin olmasını beklememeliyiz, bu şekilde daha doğru ve etkili bir afet iletişimi yürütmek olanaklı hale gelir. Afet iletişimi afet meydana gelmeden önce afet riskine yönelik hazırlıkla başlar" şeklinde bir yanıt verilebilmektedir. Bu saptamanın doğruluğunu kanıtlamak için ise afet iletişiminin de içinde yer aldığı afet yönetim sürecine bakmakta fayda bulunmaktadır. Afet yönetimi; afetlerin önlenmesi ve afet zararlarının azaltılması amacıyla dönük olarak afet meydana gelmeden önce, afet sırasında ve sonrasında

alınması gerekli önlemler ile gerçekleşmesi gereklilik taşıyan faaliyetlerin planlanması, koordinasyonunun sağlanması, yönlendirilmesi ve etkili bir şekilde uygulamaya aktarılması için toplumun tamamının dahil olmasını gerektiren, çok yönlü, çok disiplinli ve çok aktörlü bir yönetim sürecidir (Özmen, 2018: 4). Afet yönetiminin sadece afet meydana geldiği zaman devreye giren strateji ve uygulamaları kapsamadığına işaret eden bu bilgiler de afet iletişiminin, afet meydana gelmeden önce risk iletişimiyle başlaması gerektiğine dikkat çekmektedir.

İletişimin afet ve acil durumların yönetiminde kritik bir fonksiyon üstlendiği ve afet yönetimi süreçlerinin merkezinde iletişimin yer aldığı, üzerinde fikir birliğine varılmış bir gerçek haline gelmiştir (Spialek ve Houston, 2018: 936). Topluma ve afetle ilgili tüm aktörlere doğru bilgilerin zamanında iletilmesi, afet yanıtlarının ve toparlanma sürecinin daha etkin bir şekilde yönetilmesini olanaklı kılmaktadır. Aynı zamanda afetlere yönelik hazırlık yapma ve hasarın azaltılması için gereklilik taşıyan tutumlara yönelik gerçekleştirilecek iletişim faaliyetleri ise gelecek afetlere ilişkin risklerin azaltılmasını sağlamaktadır (Haddow ve Haddow, 2014: 1). Bu doğrultuda afet odaklı iletişim faaliyetleri; hedef kitlelerde farkındalık sağlanmasını amaçlayan afet öncesi iletişimini, çoğunlukla kamu bilgilendirilmesine dayanan afet sonrası iletişimini ve afetten sonraki dönemi kapsayan hedef kitlelerin bilgilendirilmesine ve önerilerin sunulmasına dayanan afet sonrası iletişimini kapsamaktadır (Zemp, 2010: 49). Türkiye’de afet iletişiminin sadece afet meydana geldiğinde ve afetten sonraki belirli bir dönem için uygulanması gereken iletişim stratejileri ve faaliyetleri olarak anlaşılması afet iletişiminden yeterli ölçüde yararlanmamak anlamını taşımaktadır. Afet iletişiminin afet riskine sahip bir ülkede her daim gündemde yer alması gereken bir konu olduğunun altını çizmekte yarar bulunmaktadır.

Etkili afet iletişimi stratejisi ve uygulamaları afetle ilişkili her aşamada hedef kitlelerle iletişim kurulmasını gerektirmektedir. Bu aşamaların kapsamını biraz daha detaylandırdığımızda; afete yönelik risk iletişimi, afete yönelik yanıt iletişimi ve afet sonrası iyileşme ve toparlanma iletişimi

olarak sıralanabilmektedir. Birinci aşama olan afete yönelik risk iletişimi henüz bir afetin varlığı söz konusu değilken gelecek afetlere yönelik zararların azaltılması ve hazırlıkların yapılmasına dönük oluşturulan iletişim içerikleri ile hedef kitlelerin afetlere yönelik farkındalık ve bilinç geliştirmesine yönelik uygulamaları kapsayan afet riski iletişimidir. İkinci aşamayı oluşturan afete yönelik yanıt iletişimi devam eden afet durumuna ilişkin tüm toplumsal aktörlerin bilgilendirilmesini sağlarken; afet sonrası iletişimi de iyileşme ve toparlanma amacına dönük bilgiler ve içerikler üzerinden gerçekleştirilen iletişim faaliyetlerine atıfta bulunmaktadır. Afetlerden daha az hasarla çıkılması için afet iletişiminin afete yönelik yanıt iletişimi ile değil, afete yönelik risk iletişimi ile başlaması mutlak suretle gereklilik taşımaktadır. Bu, yüksek ve daimi afet riskine sahip coğrafyalar için bir ihtiyaç değil, bir zorunluluktur.

Afet İletişimi Kim Tarafından, Kime Yönelik ve Hangi Aktörlerin Katılımıyla Yönetilecek?

Afet iletişimiyle ilgili yanıt verilmesi gereken temel sorulardan bir diğeri ise afet iletişiminin kim tarafından kime yönelik ve hangi aktörlerin katılımıyla yönetileceği sorusudur. Bu soruya “Afet iletişimi toplumun tamamını kapsayacak şekilde yönetilmelidir” şeklinde bir yanıt vermek de kaçınılmazdır. Afetler hiç kuşkusuz toplumun tamamını ya da büyük bir çoğunluğunu olumsuz biçimde etkileyen durumlardır. Bu nedenle de afet iletişimi sürecine toplumsal aktörlerin tamamının dahil olması gereklilik taşımaktadır.

Alandaki bazı çalışmaların afet yönetiminde sorumluluk atfedilen temel aktörün kamu kurumları olması nedeniyle afet iletişiminin de kamu kurumları tarafından yönetilmesi gerekliliğine dikkat çektiği görülmektedir (Platania vd., 2022). Afetlerin yönetiminin kamusal politikalar doğrultusunda gerçekleştirilmesi nedeniyle afet iletişimi strateji ve uygulamalarının temelde devlet yönetim organları tarafından yapılandırılması önerilebilir. Bir afetin meydana gelmesi beklenmeden risk iletişimi boyutuyla periyodik olarak olası afetlere ilişkin hazırlıklı olma halinin sağlanmasına yönelik, toplumun tamamını içine

alan ve toplumun tamamını hedefleyen iletişim süreçlerinin yönetilmesi önemlidir. Ancak bu öneri, afet iletişiminin sadece devlet yönetim organlarına atfedilen bir sorumluluk olarak algılanması gibi yanılığını da beraberinde getirmemelidir.

Afet iletişimine yönelik toplumun diğer aktörleri olarak medyanın, sivil toplum kuruluşlarının özel sektör kuruluşlarının ve tabii ki vatandaşların afete yönelik hazırlıklı olma halinin sağlanması amacına ulaşmada kendilerine bir pay biçmesi de önem taşımaktadır. Örneğin meydana gelen son depremlerin, orman yangınlarının ve sel afetlerinin de gösterdiği gibi afetler, büyük bir felaket meydana geldikten sonra bir gündem konusu olmaktan çıkmalı ve afet iletişimi toplumsal tüm aktörlerin gündeminde daimi olarak yer almalıdır. Afet meydana geldiğinde ise tüm toplumsal aktörlerin artan bilgi ihtiyaçlarının karşılanması, afete müdahaleye yönelik aksiyonların ilgililere aktarılması ve afet sonrası toparlanma sürecine ilişkin bilgi akışının tüm aktörler tarafından sürdürülmesi önem taşımaktadır. Bu da kamu kurumlarının koordinasyonunda afetle ilişkili tüm paydaşların dahil olacağı bir iletişim stratejisinin katılımcı bir perspektiften yapılandırılması ve uygulamaya aktarılması gerekliliğini gündeme getirmektedir.

Afet İletişiminde Medyanın Rolünü Sorgulamak

Afet iletişiminde medyanın rolünü tartışmak ve sorgulamak temel bir zorunluluktur. Türkiye’de afet iletişiminin medyada yer alma pratiklerini değerlendiren pek çok çalışmanın temel bir doğal afet kategorisini oluşturan depremler özelinde (Yüksel, 1999; Erdoğan, 2006, Kolukırkı ve Tuna, 2009; Yılmaz, 2019; Vural vd., 2022a; Vural vd. 2022b; Vural vd., 2022c) konuyu ele aldığı dikkat çekmektedir. Bu çalışmalar ile ortaya konan en temel bulgu, depremin, afet meydana geldikten sonra geleneksel medya ile internet haberciliği açısından haber değeri taşıyan bir gündem maddesi haline geldiğidir. Ayrıca çalışmaların afetlerin haberleştirilmesi açısından birtakım yanlışlık ve eksikliklerin giderilmesine yönelik öneriler de ortaya koyduğu görülmektedir. Alandaki çalışmalar değerlendirildiğinde,

medyanın afet iletişiminde sorumluluk üstlenmesi gereken en temel toplumsal aktörlerden biri olduğu görülmektedir. Medya, afetleri, meydana geldikten ve yıkıcı hasarlara yol açtıktan sonra bir haber konusu olarak gündemin ilk sıralarına almaya devam ettiği sürece daha doğru ve etkili bir afet iletişimini gerçekleştirme konusunda hızlı bir ilerleme kaydedilemeyeceğini söylemek mümkündür. Burada yeri gelmişken, medyanın toplumu eğitici ve bilgilendirici işlevini bir kez daha hatırlamakta ve hatırlatmakta fayda bulunmaktadır.

Afet iletişiminde medyanın rolünü sorgularken ve tartışırken sadece afet öncesi risk iletişimi boyutuna odaklanılmamalıdır. Afet meydana geldiğinde toplumun artan enformasyon ihtiyacının karşılanmasında hem geleneksel medyanın hem de sosyal medyanın önem taşıdığı bilinmektedir. Geleneksel medya afete yönelik bilgilerin tek yönlü dağıtımını sağlayarak geniş kitlelerin afetle ilgili bilgilendirilmesini olanaklı kılmaktadır. Sosyal medya ise iki yönlü iletişimi mümkün kılan yapısı ve anınlık özelliği ile afete ilişkin tüm aktörlerin yer alabildiği -vatandaşların, kamu kurumlarının, sivil toplum kuruluşlarının, özel sektör kuruluşlarının- etkileşim ve diyalog ile ilerleyen bir afet iletişimi sürecini mümkün kılmaktadır. Yaşadığımız son depremde vatandaşların yardım taleplerini sosyal medya üzerinden paylaştıkları içeriklerle duyurduklarına da şahit olduk. Bu durum da son yıllarda sosyal medyanın afet iletişimi amaçlı olarak kullanılması gerekliliğine ve sosyal medyanın afet iletişiminde kullanımı açısından sahip olduğu kapasiteye dikkat çeken çalışmaların (Ahmed, 2018; Jayasekana, 2019; Kusumasari ve Prabowo, 2020; Lai ve Tang, 2021; Liu vd., 2016, Liu vd., 2020; Lovari ve Bowen, 2020) giderek artmasını da açıklamaktadır. İnternet teknolojisinin temelini oluşturan etkileşim özelliği afet dönemlerinde sosyal medya üzerinden ilerleyen iletişimin ilgili kurumlar, afet mağdurları, uzmanlar ve gönüllüler arasında koordinasyonu sağlamasını mümkün kılmakta (Paul, 2001: 743), aynı zamanda da afete ilişkin gelişmelerin afet yönetim kurumlarınca geniş hedef kitlelere hızlı ve anınlık ilkelerine uyum bir şekilde iletilmesine imkan tanımaktadır. Bir diğer taraftan ise afet mağdurları kendi

mesajlarını oluşturup ilgililerle paylaşabilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda afet dönemlerinde sosyal medyanın etkili bir iletişim ortamı olduğu açıktır. Ancak afet iletişimi, afet dönemi gerçekleştirilen iletişim faaliyetleri açısından ele alındığında, afete ilişkin büyük hacimli bir enformasyonun sosyal medyada yer almasının bilgi güvenliği, dezenformasyon ve mezenformasyon gibi sorunları da beraberinde getirebileceği de dikkatlerden kaçmamalıdır. Afet dönemlerinde sosyal medya kullanımı nedeniyle ortaya çıkabilecek bu sorunların aşılabilmesi için afete ilişkin tüm sosyal medya kullanıcıları tarafından doğru, gerçek ve eksiksiz bilgi paylaşımı yapılması, farklı kaynaklar tarafından paylaşılan içeriklerin teyit edilmesi yoluyla dezenformasyon ve mezenformasyon durumlarıyla da mücadele edilmesi gereklilik taşımaktadır.

Sonuç Yerine

Toplum tarafından felaketin yıkıcı hasarlarıyla karşı karşıya gelindiğinde hatırlanan afetler, bir araştırma, inceleme ve haber konusu olarak belirli bir dönem gündemin ilk sıralarında yer almayı sürdürmekte ve yeni bir afet oluncaya dek kendilerini unutturmaktadırlar. Afetlere yönelik bu genel yaklaşım ise maalesef ki afet iletişiminin daha doğru ve etkili bir şekilde uygulamaya aktarılması yönündeki bakış açısı üzerinde de etki oluşturmaktadır. Afet iletişimini sadece afet meydana geldiğinde ve sıcak bir gündem konusu olmaya devam ettiği sürece bir iletişim odağı olarak düşünmek afet iletişimi konusuna yönelik en temel yanlıyı temsil etmektedir. Yazının ilk kısmında yer verilen "Daha doğru ve etkili bir afet iletişimi mümkün mü?" sorusunun hükmü, afet iletişimi afetin ortaya çıkması beklenmeden uygulamaya aktarıldığında ve afet iletişimi süreklilik arz eden bir strateji ve uygulama bütünü olarak görüldüğünde ortadan kalkacaktır. Bu yazının birincil amacı afet iletişiminin; afete hazırlığa yönelik risk iletişimi, afete yönelik yanıt iletişimi ve afet sonrası iyileşme ve toparlanma iletişimi olarak sıralanabilecek üç aşamadan meydana geldiğini ortaya koymaktır. Bu aşamaların her biri için etkili kamusal iletişim politikalarının şekillendirilmesi, iletişim stratejilerinin

tasarlanması ve uygulamaların planlanması gerekliliğine dikkat çekmektir. Toplumun tamamını ya da büyük bir çoğunluğunu doğrudan ya da dolaylı olarak olumsuz biçimde etkilemesi nedeniyle de afet iletişimi sürecine tüm toplumsal aktörler dahil olmalıdır. Ayrıca her bir aktör etkili bir afet iletişimi için sürecin her aşamasında nasıl bir iletişim faaliyeti yapılandırılması gerektiğine dair bilgi sahibi olup üstüne düşen sorumlulukların farkına varmalıdır.

Yaşadığımız her afet maalesef ki bize afet iletişiminin önemini hatırlatıyor. Afet risklerinin bu kadar yoğun olduğu bir dönemden geçen ve deprem, sel, orman yangınları vb. kategorilerde daimi bir afet riskiyle karşı karşıya kalan bizler afet iletişimini çok farklı yönleri ve boyutlarıyla tartışmaya devam edeceğiz. Bu durum da biz iletişim akademisyenlerinin afet iletişimi konusuna gereken önem ve hassasiyetle yaklaşmasını, iletişimin toplumsal etkileri konusuna daha çok kafa yormasını ve afet iletişimi kapsamında toplumsal çıktılar sunabilecek çalışmalarla meşgul olmasını zorunlu kılıyor.

Kaynaklar

- AFAD (T.C. Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı). (2023, May 11). Açıklamalı afet yönetimi sözlüğü. <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>.
- Ahmed, A. (2019). Communication process of disaster management: shift from web 2.0 to web 3.0. içinde Management Association (Editör), Emergency and disaster management: concepts, methodologies, tools, and applications. (ss. 619-639). IGI Global.
- Erdoğan, İ. (2006). Türkiye'de ulusal ve yerel gazetelerin habercilik anlayışları: deprem haberlerinin karşılaştırmalı analizi. *Selçuk İletişim*, 4(3), 51-64.
- Haddow, G. D. & Haddow, K. S. (2014). *Disaster communication in a changing world*. Elsevier.
- Jayasekara, P.K. (2019). Role of Facebook as a disaster communication media. *International Journal of Emergency Services*, 8(2), 191-204. <https://doi.org/10.1108/IJES-04-2018-0024>.
- Kolukirik, S. & Tuna, M. (2009). Türk medyasında deprem algısı: Marmara depremi örneği.

- Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 286-298.
- Kusumasari, B. & Prabowo, N.P.A. (2020). Scraping social media data for disaster communication: how the pattern of Twitter users affects disasters in Asia and the Pacific. *Natural Hazards*, 103, 3415–3435. <https://doi.org/10.1007/s11069-020-04136-z>.
- Lai, C. & Tang, T. (2021). Disaster communication behaviors in the U.S. and China: which channels do you use and with whom?, *Journal of Applied Communication Research*, 49(2), 207-227, <https://doi.org/10.1080/00909882.2021.1900588>.
- Liu, B. F., Fraustino, J. D., & Jin, Y. (2016). Social media use during disasters: how information form and source influence intended behavioral responses. *Communication Research*, 43(5), 626–646. <https://doi.org/10.1177/0093650214565917>.
- Liu, W., Xu, W.W., & Tsai, J. (2020). Developing a multi-level organization-public dialogic communication framework to assess social media-mediated disaster communication and engagement outcomes. *Public Relations Review*, 46(4), 1-9, <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2020.101949>.
- Lovari, A & Bowen, S. A. (2020). Social media in disaster communication: a case study of strategies, barriers, and ethical implications. *Journal of Public Affairs*, 20, 1-9, <https://doi.org/10.1002/pa.1967>.
- Mason, A., Flores, L., Liu, P., Tims, K., Spencer, E. & Gire, T. G. (2019). Disaster communication: an analysis of the digital communication strategies used by the medical tourism industry during the 2017 Caribbean hurricane season. *Journal of Hospitality and Tourism Insights*, 2(3), 241-259. <https://doi.org/10.1108/JHTI-03-2018-0021>.
- Paul, M. J. (2001). Interactive disaster communication on the internet: a content analysis of sixty-four disaster relief home pages. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 78(4), 739–753, <https://doi.org/10.1177/107769900107800408>.
- Platania, F., Hernandez, C. T. & Arreola, F. (2022). Social media communication during natural disasters and the impact on the agricultural market. *Technological Forecasting and Social Change*, 179, 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.121594>.
- Vural, A. M., Boztepe Taşkıran, H., Türkoğlu, S., Sarı, M., Maral, T., Keskin, R. K., Koparan, E., Yüncüoğlu, B., Gülnar, M., Ağca, M. E., Şahin, H. & Ünlü, T. (2022a). Risk iletişiminde geleneksel medya: gazete haberlerinin deprem felaketleri örnekleminde analizi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 15(2), 672-701, <https://doi:10.18094/JOSC.1116550>.
- Vural, A. M., Boztepe Taşkıran, H., Türkoğlu, S., Sarı, M., Maral, T., Keskin, R. K., Koparan, E., Yüncüoğlu, B., Gülnar, Şahin, H., Ünlü, T. & M., Ağca, M. E. (2022b). Risk iletişimi bağlamında deprem haberlerinin çerçevesi: radyo ve televizyonda depremin temsili. *Intermedia International E-Journal*, 9(17), 170-191, <https://doi.org/10.56133/intermedia.1113132>.
- Vural, A. M., Boztepe Taşkıran, H., Türkoğlu, S., Sarı, M., Maral, T., Keskin, R. K., Koparan, E., Yüncüoğlu, B., Gülnar, Şahin, H., Ünlü, T. & M., Ağca, M. E. (2022c). İnternet gazetelerinde depremin haberleştirilmesi: Türkiye'nin en çok ziyaret edilen haber sitelerinde deprem içerikli haberlerin risk iletişimi bağlamında analizi. *Yeni Medya*, 13, 25-54, <https://doi.org/10.55609/yenimedya.1111441>.
- Yılmaz, S. (2019). Afet içerikli haberlerin afetlere karşı toplumsal kapasite geliştirmeye etkisi. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 5(2), 257-271.
- Yüksel, E. (1999). Türk basınının deprem felaketi karşısındaki tutumu: Kobe ve Dinar depremleri üzerine bir sunum analizi çalışması. *Kurgu Dergisi*, 16, 175-184.
- Zemp, H. (2010). Natural hazards: changing media environments and the efficient use of ICT for disaster communication. içinde E. Asimakopoulou & N. Bessis (Editörler), *Advanced ICTs for disaster management and threat detection: collaborative and distributed frameworks*. (ss. 46-64). IGI Global.